

Приликите между авторите могат лесно да се видят — в стремежа към широка осведоменост, в едва ли не максималистичната цел да се обхване всичко достъпно за науката, и най-важното — да се осмислят постиженията ѝ по творчески път. Има много общо и в пътищата им до средновековната тема. Важен момент в тях е прекият контакт със старините — посещенията на Вазов в Търново през 1900, 1902 и 1905 г. и екскурзията на Емилиян Станев до Мадара. И при двамата тези контакти отвеждат към по-дълбоки следи на средновековието в съзнанието им — юношеските занимания на Вазов с Царственика на Христати Павлович и детските впечатления на малкия Никола Мартинов от Търново. Емоционалното съприкосновение с българската старина е основата, върху която по-късно никнат и се оформят — вече под влияние на историческите сведения — образите на миналото.

Научната информация е безспорно най-важната. И все пак нейната власт не стига докрай. Нещо в представите на авторите за миналото на България остава неподатливо на въздействия — и то е толкова по-устойчиво, колкото по-тясно е свързано със самочувствието им на българи и творци, деца на своята земя. „Жежката любов“ на Светослав Тертер към България, така уязвима от историческо гледище — това е самата Вазова любов, която храни цялото му същество и творчество. Прабългарската памет на Сибин — това е самото вживяване на Емилиян Станев в епохата на Първата българска държава, горестните му размисли за древния блясък на неговата родина, помръкнал в следващите векове. Тези разбирания, свързани с тъга или възторг, подхранват и въображението. Преди да се осмислят исторически, те се включват в творческия процес, абсорбират се от художествената тъкан, и, прави или не, придобиват особена непоклатимост. В съзнанието на самия творец тя или приема вид на пълна истина (Емилиян Станев), или дава художествен живот на идеи, които авторът не приема (Вазов). По отделни моменти от анкетата с Емилиян Станев може да се възстанови ходът — не, разбира се, процесът в цялата му сложност и пълнота — на създаване образа на преславския княз. Сложността, вътрешната многоизмерност на Сибин не би се разкрила без прабългарските съставки в неговия свят. Тези съставки сноват между познание и въображение, принадлежейки и на едното, и на другото, опирайки се и в едното, и в другото.

Тази двойна опора на старобългарските представи не е залог за непогрешимост, но е безспорно условие за здравина. Следвайки себе си в патристичното съдържание на „Светослав Тертер“, Вазов отива срещу себе си в убедителността на творбата; вживявайки се в миналото, Емилиян Станев се възправя срещу науката за това минало. Литературните анкети дават свидетелства за частичната автономност на творческия процес и за цената — понякога художествена — на тази автономност.

* * *

Такива съпоставки в една лекция могат да доведат до разнообразни резултати. Те дават възможност да се огледат достъпните за наблюдение моменти от творческия процес; да се прокарват неподозирани успоредници между различни таланти; да се вникне в сложното съотношение между суверенната авторова воля и стойностните показатели на произведението, които стоят над нея. Така лекцията може не да приеме вид на констативно изложение на готови резултати, а да се изгради като процес на достигане до тези резултати. Това въвлича в нея и слушащите, прави ги мълчаливи (в най-успешните случаи те вече не са мълчаливи) участници. Без да бъде постоянно достиган резултат, това може да бъде постоянно преследвана цел.

ЛИТЕРАТУРНАТА ИСТОРИЯ

Христина Балабанова

На сегашния етап нашето литературознание е насочило вниманието си към диалектичната взаимообусловеност на индивидуалнотворческо и закономерно с оглед на по-висшата задача — връзката между националнолитературно и междулитературно (регионално, европейско, световно).

Видени в тази перспектива, литературните анкети заемат важно място в изясняване ролята на нашето литературно развитие, имат своя принос в общите усилия за изработване на литературно-историческа концепция. Количеството на издадените анкети ни дава възможност да преценим тяхното отношение към въпроси за същността и развитието на българската литература. Струва ми се, няма да сгреша, ако кажа, че онова, което се налага като общо впечатление, е стремежът на анкетаторите (по-слабо или по-силно изявен) да постигнат в „изповестите“ на писателите характерното, същностното за тяхната творческа личност. И което е особено важно — да ги представят в културно-историческото обкръжение и на настоящето, и на миналото, да видят историческата проекция на тяхната творческа личност. Спомена за лица и събития от литературния и нелитературния живот присъствуват навсякъде — те са свързани с автобиографията на анкетирания писател, — но тяхната субективност обикновено е коригирана чрез допълнителни данни и сравнителните проверки на анкетатора. В същност анкетаторът взема позицията на литературния историк, който доуточнява и фактически коригира субективната историческа проекция на твореца. В повечето анкети този принцип е спазен и дава представа за литературно-историческата подготовка на анкетатора. Разбира се, има анкети (каквато е анкетата с Т. Траянов), при които това не е било възможно. Тук централно място заемат спомените на близкия, неговите записки и дневници. Но тя е ценна с това, че възпроизвежда (чрез записките на Траянов) художественото самосъзнание на писателя за същността и мястото на творчеството му в българската литература и отношението му по този начин към нейните традиции и развитие. Корекция на тази субективна гледна точка на Траянов виждаме в книгата на Ст. Илиев „Пътищата на българските символисти“. Тук стигаме до въпроса за връзката между литературните анкети и съвременните литературно-исторически изследвания или анкетите в контекста на съвременните литературни изследвания, тяхната функционалност в тази насока. Този въпрос е важен, защото дори когато един изследовател не се занимава с психологията на творческия процес и прави изводи само за поетиката, то признанията на писателя могат да ги потвърдят или най-малко — да осветлят колебаещи се наблюдения в тази насока. Като пример ще посоча връзката, която може да се открие, между творческите признания на Ал. Геров от анкетата с него и характеристиката на творчеството му, направена от Е. Мутафов в „Поетическото слово като поведение“ („Промяна в сетивата“, С., 1983). Мутафов не цитира анкетата, а и не ми е известно доколко я е имал предвид. По-важното в случая е връзката между творческа изповед и литературоведска характеристика. В редица свои статии и авторката на анкетата с Ал. Геров — К. Янева — направи тънки и задълбочени наблюдения върху неговото творчество. Могат да се посочат и други такива връзки — например между анкетата на Ив. Сарандев с Ем. Станев и книгата на Ст. Каролев „Неутолимият“. Изследването на Каролев включва творческото отношение на Ем. Станев към Толстой и Достоевски и по този начин разглежда неговата поетика в широк сравнителен контекст. Същевременно то доуточнява някои концепции на писателя за творчеството (например твърдението за „сетивността“ на художественото световъзприемане), като проследява тяхната еволюция във времето. С някои примери се докоснах до аспекти на връзката между литературни анкети и литературно-исторически изследвания, без да разбираме тази връзка непременно като причинно-следствена от една или от другата страна, а като взаимообусловена. И като разглеждам мястото ѝ в изграждането на една литературно-историческа концепция за развитието на българската литература. Тези примери могат да бъдат продължени и в друга посока. Тук играе роля и художествената природа на анкетирания автор, степента на неговото съзнание и рефлексия за същността на изкуството, което прави разговорите на Екертман с Гьоте или на Сп. Казанджиев с Йовков така ценни и до днес. Като пример за висока степен на творческо самосъзнание ще посоча откровенията на Г. Стоев, които се докосват до някои съвременни тенденции в литературознанието, свързани с комуникативната функция на литературата. „Като говоря за реалността в прозата — казва писателят, — имам предвид не суровия първообраз на тази реалност, нито нейното авторово пречупване — тя заживява своя втори, вече естетически живот именно при досега с читателя. Всяка друга реалност, съществуваша без такова или друго аналогично посредничество, не е естетическа категория“ (с. 89). Това твърдение разглежда връзката творец—читател като критерий за естетическата значимост на произведението. По-

четавайки комуникативната природа на художественото творчество, то ни отправя към едно по-съвременно гледище за традицията и приемствеността. Не е трудно да се разбере, че подлага на преценка литературно-историческия подход, който подрежда фактите, без да се съобразява с тяхното естетическо актуализиране във времето. Следователно има пряко отношение към аксиологическия принцип в литературната история. В тази връзка искам да подчертая, че в изказванията на Г. Стоев и Ем. Станев (а и на редица други писатели) личното творчество влиза в корелация с техните характерологични оценки за българския творец и българското естетическо съзнание, за отношението на българската литература към другите развити литератури и към световната литература. Тази интеграция на творческия „аз“ с процеса е особено ценна за литературния историк, защото показва едно високо художествено самосъзнание, узряло да превърне опита и фактите в концепция, да свърже творческите си задачи със задачите и развитието на националната литература. То надхвърля рамките на субективно заинтересованото отношение към литературната критика и влиза в диалог с цялостната ѝ мисия и послание, подтиква я към отговорност. Свидетелства от този род доказват, че анкетаторът (в съответствие с природата на писателя) трябва да насочва вниманието му не само към чисто биографичните моменти на средата и развитието, към отреагиране на исторически факти и събития, а и към естетически самопризнания и оценки. Трябва да провери и дори да провокира неговото съзнание в границите на един по-широк литературен и естетически терен. По този начин ценните факти от собствения литературен опит и литературния живот (каквито има в почти всички анкети) ще бъдат осмислени на едно по-висше ниво, а именно в отношение към чуждия опит, към националната и междулитературна (европейска, световна) традиция; ще изразят съществена за развитието на литературата връзка — връзката историческа (обективна) реалност — художествена (фикция) реалност.

Изминатият път на литературните анкети дава повод за добра равностетка, показва, че този традиционен жанр има своето съвременно продължение и нови перспективи за развитие, независимо от универсализирането на анкетната форма. И че тези перспективи са в тясна връзка със задачите и перспективите на българската литературна наука.

ЛИТЕРАТУРНАТА СЪВРЕМЕННОСТ

Владимир Янев

На пръв поглед целта на литературната анкета е да се реставрира миналото, да се открият обществено-историческите и естетическите ситуации, определили житейския и творческия път на изследвания писател. Доколкото обаче той е създал (и продължава да създава) литературни ценности, доколкото повече или по-малко активно участва в съвременния литературен процес, неговите спомени, оценки за минали събития и личности и най-вече неговите специфични възгледи за творчеството и възприемането му са остро актуални. Иначе казано — най-значимата цел на литературната анкета е в пресъздаването на живия писател, на живота му творчество в условията на съвременния динамичен литературен процес.

Има и нещо друго — в съвместните усилия на анкетиран и анкетатор анализът и самоанализът, единството и противоречието им със съвременните форми на усвояване на действителността („чисто“ художествени, художествено-публицистични, есенцистично-мемоарни и пр.) представят анкетите не само като сбор от любопитен материал върху съответния творец, не само като път към творческата лаборатория на писателя, но и като активна форма на литературно общуване и осъществяване. В анкетите е налице и онзи своеобразен жанровостил „синкретизъм“, характерен за множество съвременни прояви на нашата и световната литература. Това определено ги вписва в общата картина на днешния литературен процес — анкети не са гробици от факти, аз съм по-склонен да ги възприемам като важни артерии, като действащи комуникационни връзки в оживлението на съвременния литературен град. Те са насочени и към решаването на проблеми с определено актуален характер — за мястото на писа-